

Геній в обмотках

Олесь Гончар

Космонавт уже з першого знайомства вразив нас дивовижною своєю здатністю миттєво впадати в сон. Міг це робити навіть на замовлення, просто щоб розважити присутніх та ще показати виняткову свою натренованість. Ось ми чекаємо рейсу в аеропорту, Космонавт, сидячи на лаві, веселить товариство новенькими анекдотами і раптом, в якусь одну мить, він, бачимо, вимкнувся з цієї реальності, стрижена їжачком голова звалилась на плече, очі заплющились, і зоряний брат наш уже рівно, глибоко засопів, з насолодою віддавшись у владу Морфееві.

Дивимось на нього, мов на чудо небесне, перед нами ніби звершується якийсь космічний фокус.

Сусідка моя, не зводячи очей з Космонавта, жартує стихшено:

— Це він, мабуть, після орбіти ніяк не виспить... З ходу отак пірнув у райські сни.

— Навряд чи в райські,— кажу.— Інакше, чому ж він хмуриється?

— Справді, дивне перетворення... Щойно сміявся, не було в очах ні тіні дрімоти...

— Рефлекс спрацював,— пояснює професор, теж член нашої делегації,— і, як бачите, спрацював безвідмовно!..

Минає дві чи три хвилини (залежно від того, наскільки Космонавт запрограмував себе на сон), і він уже прокліпнувся, вибачлива усмішка освітила юне повнощоче обличчя, в прорізах очей ожили іскринки гострого, веселого розуму. Пригладив рукою свого русявого їжачка і — без особливої підготовки:

— А то був у нас на полюванні ще такий випадок...

І в'ється виток нової історійки, схожої на анекдот.

Ми летимо далеко, під нами довго темнітиме безодня — нічний океан. Більше навіть відчутний, ніж помітний в розсіяному світлі, що йде від зірок; і хоч довкола нас комфорт, однак підсвідомо весь час почуватимем: під нами — океанна безодня...

Коли стюардеса, прибравши вигідну гарненьку позу, стане демонструвати на собі водонепроникливе рятивне спорядження і щебетливо пояснюватиме, як нам слід користуватись ним на випадок лиха, то погляд її найчастіше буде звернений до Космонавта, хоч їй поки що й не відоме зоряне його минуле, для неї він просто один із пасажирів цього салону — симпатичний, стрижений бобриком юнак, котрий, уважно стежачи за її рухами і весь час мружачись веселими щілинками очей, іноді перепитує по-англійськи, яке призначення ще отієї лямки чи отієї кнопки. Ситуація дещо комічна, якщо зважити, що перед стюардесою людина з орбіти, той, кому, певне, з набагато складнішими лямками та кнопками доводилось мати справу, але ж знають про це тут одиниці, а для решти всіх і для стюардеси також він, розуміється, тільки старанний учень-пасажир, котрий хоче засвоїти все до дрібниць у тих її химерних причандаллях. Строкате плем'я пасажирське ніяк не втямить до пуття, що й до чого в тій рятивній амуніції, пояснення супроводиться жартами з крісел, іронічними зауваженнями, хоча

потай дехто, мабуть, і здригнувся мимовіль перед уявною перспективою вимушено приводнитися серед нічного океану, серед його розбурханих льодяних бурунів.

Після сеансу пояснень Космонавт знову на якусь хвилю порине в сон, звичайний чи запрограмований, спатиме з усмішкою, як дитина, а прокинувшись, одразу звернеться до мене через круте своє плече, оскільки ми сидимо поруч:

— Ну, як він там, океан? На місці?

А сам і не стане нахилитись до ілюмінатора.

На моє запитання, як подрімалось, зізнається з веселою ніяковістю, що він таки цього діла любитель і згоден із тими, хто ставить сон в ряд наймиліших дарів природи...

— А на орбіті поспати вдавалось?

— Скільки дозволено розкладом...

— А сни доводилось бачити?

— Звичайно.

— І які ж вони, космічні сни?

— Ніяких абстракцій... Земні все. Теплі...

— Можна позаздрити вам. Споглядати планету свою зі сторони, в голубім ореолі, надивитись на неї звідти...

— Надивитися — неможливо. Щоразу інша... І завжди непередавано прекрасна.

Він умовкає, ніби до чогось прислухаючись. А потім щілинки очей знову веселішають, видно, згадалось моєму сусідові щось смішне. Виявляється, він мисливець та ще й завзятий, любить краї неполохані, оскільки ж рідний дядько його працює багато літ охоронцем у енному заповіднику, то можете уявити, яка це спокуса, коли тебе кличуть: приїдь та приїдь, рибки на озерах половимо, хоч подивишся, як зоріє-світає в наших угіддях...

— Дядько Леонтій у мене суворий, лицар свого діла, вічно він воює з тими, що вдираються в його володіння. А нищителів цих розвелось до біса: лишаять після себе купи битих пляшок та цілі снопи почорнілих зів'ялих лілей. Лілею зірви, вона одразу зів'яне, це ж відомо (ти вбив її),— одначе слухати цього не хочуть, лізуть, висмикують у воді з корінням не знати й навіщо, геть спустошують озера, наче щось чуже...

— А дівки їхні не соромляться, приймають ці варварські дари... Бере, щоб одразу ж і викинути.

— Ні страху, ні совісті. Дядько Леонтій називає різних отих балбесів міських не інакше, як неандертальцями. Все їх лякає моєю особою, ось, мовляв, приїде у відпустку небіж-космонавт, так він за вас візьметься, він вас, стоклятих неандертальців, навчить, як природу любити... Тож уявіть, якими очима глянув наш незмирений Леонтій Іванович на свого космічного небожа, коли цей, з'явившись власною персоною, гордо видобув із чохла іменний розцяцькований "зауер" шістнадцятого калібру. Нічого собі гість, гарненько приготувався до зустрічі з беззахисними створіннями, що саме ось лопотять крилами в небі! Хтось їх уже наполохав, тікають світ за очі, сподіваючись, видно, знайти спокійніші місця десь на інших озерах, куди ще не добрався цивілізований розбійник...

"Невже й ти такий, як оті, що за річкою зчинили пальбу?" — чи запитав, чи лише подумав Леонтій Іванович, глянувши спідлоба на мій піжонський "зауер", але я просто згорів на місці від сорому, ладен був крізь землю провалитися перед ним. Справді, невже і я такий, як ті зарічанські браконьєри з ліцензіями та без ліцензій, ті, що й відкриття завтрашнього не дочекавшись, уже зняли вечірню канонаду? Ні, я не такий, принаймні не хочу бути таким!..— запевняю його і себе водночас. Але по ньому бачу: не вірить мені мій родак, говори, мовляв, та балакай, знаємо вас. Для чого ж ото цілу торбу патронів приволік? Аж тоді змінив гнів на милість, коли гість після певних рефлексій, повагавшись якийсь час, з розмаху зафутболив із урвища в озеро весь свій боезапас!

— За це хвалю,— сказав дядько Леонтій, і очі його потеплішали, заблищали по-іншому, і враження було таке, ніби ми завдруге породичались у ці ось хвилини, коли дивилися обидва, як у тім місці, де булькнуло, поволі знову сходиться на воді зелене латаття.

— Якби й інші,— кажу,— прийняли ваш спосіб полювання...

— Щось не спішать,— відповідає мій співрозмовник.— А перепона якась потрібна, бо достобіса розвелось любителів усе живе брати на мушку... Он у газеті пишуть: сорок тисяч рушниць лише на одну область. І кожен шукає здобичі. А моторних човнів? Леонтій Іванович вважає, що від них зла найбільше. Глушать рибу, рушать береги, вийди у вихідний на річку — гуркіт стоїть сатанинський, на воді — солярка, в повітрі — хмаровища диму,— загазованість вища за всякі дозволені норми... А, власне, яка потреба? Чому неодмінно моторка? Хочеш прогулятися — сідай на весла і гайда, нарощуй мускулатуру... Ні, йому давай катер та ще й швидкохідний!

— Щоб рибінспектор не наздогнав...

— Отож-бо. На березі жінки з дітьми, люди цілими сім'ями вибрались на природу, а він промчавсь, нагур-котів, начадив, ну й дихайте... Головне, щоб мені було добре, а вам... Як часто ми дозволяємо собі ставати рабами власного егоїзму... Невже таки невинна природа людська?

Космонавт хилить голову, поринає в задуму. Я мимо-віль розглядаю вперте його чоло, коротко стрижений чубчик, мене в цій людині цікавить буквально все. Адже це той, кому випало зазнати на орбітальних трасах найскладніших випробів, він працював у невагомості, бачив планету в барвах та освітленнях неземних. Одначе, коли я згодом запитую: як же воно там, на орбіті, сусід мій ухиляється од відповіді, певне, такі розпитки чує не вперше і, треба думати, вони досить вже набили оскомину.

— Не ображайтесь,— каже по якійсь хвилі,— на все потрібен настрої... Коли, бувало, сидимо біля вогнища з Леонтьєм Івановичем, то хоч про що б йшлося, а він, дядечко мій, найперше має вдовольнити свою цікавість: ну як воно було тобі у тій гойдалці? Чи хоч трохи нас видно з орбіти?

— А справді, чи видно? — домагаюсь і я.

— Ну, дядька Леонтія, звичайно, розгледіти не випадало, хоч він особа й колоритна,— жартує Космонавт.— Не випало зафіксувати і його супротивників, з

котрими він веде свою тридцятирічну війну... А от срібну ниточку нашої Ріки в місячну ніч, будучи людиною сентиментальною, я таки щоразу впізнавав...

Уява моя малює той момент, коли Космонавт, огинаючи планету, потрапляє в рідні широти, як жде, доки вирине з місячного сяйва найжаданіший сектор планети, з яким хвилюванням вглядається цей син Землі в ілюмінатор, намагаючись розгледіти серед безлічі земних об'єктів щось своє, найдорожче, хай і змінене відстанню... Справді, все на світі відносно: адже те, що для нас, землян,— могутня повновода Ріка, для нього з космосу буде лиш далеко, ледь помітна в місячних маревах срібляста ниточка.

— Ну, а коли пролітаєте над нею, щось таки ж, мабуть, тенькне в душі?

— Ще б пак! Річка, на якій виріс... Яка виколисала тебе... Хіба її забудеш, річку свого дитинства? Справді-бо, хвилює при всякій погоді!..

— Відчувати рідний берег — як це важливо... Завжди кажу нашим педагогам: частіше показуйте дітям Дніпро. Хай побачать його вдень, коли він перед вами сяйвом тече, повен сонця й блакиті. Покажіть їм його і в синю місячну ніч, відкрийте юним душам оті чари, гру світла, мерехтливу невловність і таємничість, що їх міг, здається, передати лиш Гоголь у своєму натхненному слові та "геній світла" Куїнджі, чия художницька магія досі є загадкою у світовому мистецтві... Вам Ріка, певне, найчастіше уявлялась "при тихій погоді, коли вільно і плавно..."?

— От і ні! Мені, скажімо, чомусь особливо торкає душу якраз ріка осіння, холодна й сувора... Ось і зараз так виразно бачу те осіннє надвечір'я, коли наші війська підійшли і з ходу, тієї ж ночі давай переправлятися на той бік, на плацдарми... Зовсім пацанок був, а ситуацію розумів — аж дивно тепер... Перші солдати, під вогнем переправившись, зачепились на правім березі, створили плацдарм, але ж їм підмога потрібна, щоб не загинули!.. Наші односельці кинулись до нічної переправи, пропонують свої послуги, навіть діди, не лякаючись обстрілу, підганяють до шелюгів рибальські душоубки: сідай, хлопці, двічі не вмирати!.. Мама моя теж взялася за весла, їй першим рейсом довелось перевозити телефоністів з катушками, і коли вона, лишивши мене, малого, в шелюгах на березі, відчалила і разом з іншими човнами зникла в темряві, то... можете уявити мій стан?

— Справді, таке важко забути.

— Сиджу, ловлю дрижаки в темряві, вітер шумить очеретом, всюди — то далі, то ближче — стрілянина не вщухає. З півми протилежного берега раз у раз випорскують струмені трасуючих, вогні ракет шугають у бік ріки — так моторошно стає від них. Думав помру, поки мами діждусь, та чи й діждусь? — всяке тоді бентежило дитячу душу... А мама, повернувшись, обійняла мене похапцем, підбадьорила і знов у рейс, мені ж наказала сидіти в кущах і не плакати, ждати її. Цілу ніч не спала переправа, всі трудилися, мама до самого досвітку не кидала весел... Як я боявся за неї, одначе вона без єдиної подряпини вибралася з-під вогню, згодом ще й медаль їй видали за переправу... "Може, це ради тебе, сину,— казала потім,— річка пощадила мене".

— Хто б подумав, що синові її доведеться спостерігати Ріку з орбіти... З-під самих зірок нагледіти світленьку оту звивину на планеті, земний той капіляр — це ж яка

сильна апаратура потрібна?

— Найсильніша апаратура — ось тут вона, — з легким усміхом Космонавт кладе руку до серця. — Тільки, бувало, ріка вийде з тіні, одразу тобі легше стає на душі.

І, може, щоб далі не вести мову про це, він знову склеплює повіки. Бриж — лягає на його крутому міжбрів'ї і вже не зникає. "Молодий, міцного покрою, а тягар пережитого залишив на ньому свій карб, — думаю про сусіда. — Перевантаги, перенапруги нервів, та ще самота, безмежна космічна самота... На орбіті, як і в окопі, мабуть, найстрашніша людині самотність".

Стюардеса, проходячи салоном, торкаючись сюди й туди поглядом пасажирів, затримала свої сині — більш звичайного — на Космонавтові, котрий ніби дрімав, напівзаплющивши очі, хоча обличчя його й зараз зберігало веселий вираз. Дівчина пристояла, певне, очікуючи якогось запитання від нього чи жарту, як було перед цим, коли він забавляв її казочками про свою фантастичну везучість у різних азартних іграх; не діждавшись цього разу ніякої реакції, дівчина стонула плечем, сама собі посміхнулася і далі поплила по салону з виразом на обличчі трохи ображення. Можливо, й вона помітила, що сон Космонавта не справжній, вдаваний, що крізь напівспущені вії він усе бачить? Дівчині хотілось, видно, більшої уваги від нього, адже, здається, вона вже дізналася, якого пасажира має на борту, згадати могла його по фотографіях тих часів, коли він був ще в скафандрі, був для всіх нас, планетян, істотою майже позаземною, а тепер ось він летить як усі, під її наглядом, і як усі недотямлює, в який спосіб рятівним жилетом користуватись...

Лайнер іде на великих висотах, але й тут уже ніч. Світло в салоні пригашене, залишились де-не-де тільки слабенькі сигнальні світлячки, зокрема й ті, що позначають запасні аварійні виходи. Стюардеса роздала бажаючим легкі, мов _ пух, гпзосто невагомі ісландські пледи, щоб пасажири, закутавши ноги й відкинувши крісла, могли спокійно відпочивати, доки десь там, за тисячі й тисячі футів під нами пропливає майже невидимий, але від того не менше грізний океан.

Спокій панує в салоні. У кріслах, зручно відрегульованих, люди напівлежать, і своїми неприродними позами вони й самі зараз схожі на космонавтів, якими їх деколи нам показує телевізія. Час тече рівно. Пасажири салону притихли, певне, вже сплять, а до нас із сусідом сон чомусь не йде. Космонавт вовтузиться в кріслі, якась там у нього незлагодя: то подушечка випадає з-під голови, то плед сповзає, ніяк не вдається перетворити його на спальний мішок. Я свій плед ще не розгортав, спати не вкладався, мене знову тягне до ілюмінатора, хоча за склом зараз небагато побачиш: тьма і тьма, неохопні глибини суворої темряви, і лиш далеко-далеко внизу око вловлює присмерковий колихкий полиск океанних вод.

Сусід ніяк не вмоститься на своєму прокрустовому ложі, перекидається з боку на бік, то відкине плед, то знов кутається, ось він, нарешті, влігся, полегшено зітхнув, питаю, чи добре влаштувався, одначе, відгуку нема.

"Не йде на зближення, — думається мені. — Наче й відкритий, доступний, а все-таки..."

Скільки ось уже годин поруч, а крізь вузькі щілини в гострих його очах лиш коли-не-коли проблісне краєчок душі, трохи лукавої, невловної, заповненої тим, що не розголошується. Звідки на ньому цей покрив таємничості, несхожості з безліччю інших землян? І чи завжди це в ньому було, чи з'явилося, відколи побував там, де нам не довелося, відколи звадав те, чого іншим планетянам ще не випадало звадати? Поріг нового пізнання, він його переступив... Погломити охочий, однак до певних меж, зайвого не скаже, хлопець собі на умі. Таке враження, що він чогось недовмовлює, з чимось остерігається, постає перед тобою не у всій відкритості. Кажуть, це в усіх у них так. І ті, що були на Місяці, після свого повернення також нібито не все розповідають із того, що їм відкривалося там, хоч бачили ж, мабуть-таки, щось надзвичайне, були вражені чимось, може, й розуму людському непіддатним, інакше-бо, чому декотрі з них повернулись на Землю в стані крайнього дотрясіння?

Сидимо поруч, а відстань між нами не меншає, жаль, звичайно, адже нагода така — ближче зійтись з космонавтом — трапляється не щодня. Зараз він приспокоїв-ся, видно, остаточно налаштувався на сон. Однак, по його диханню чути, що ні, не спить він. Коли ж сусід мій, поправляючи плед, знову заворушився, я, влучивши хвилю, ще раз пробую загомоніти, переступити межу віддаленості.

— Пробачте,— кажу стишено,— може, вам цікаво буде знати, що один із предтеч космонавтики доводиться мені досить близьким земляком...— І, витримавши паузу, додаю: — Це той геніальний самоук, чия уява ще в роки громадянської креслила на папері такі сміливі траси для вас...

З півслова збагнувши про кого йдеться, космонавт миттю вивільнився зі свого ісландського скафандра. Натиском кнопки підвів крісло, нахиляється до мене — чоло до чола:

— То ви родом з Полтави? — зазирає допитливо в вічі.— Чи, може, з Малої Виски?

— В усякому разі з тих країв, і дещо із земляцьких переказів про нього до мене докочувалося... В наших краях чимало людей ще пам'ятають із літ молодості того дивного чоловіка. Для декого з нас він справді був зоряною людиною...

— Ви самі знали його?

— Особистим знайомством похвалитись не можу, але те, що чув із людських уст...

— Розповідайте все, все,— близько нахилившись, гаряче підохочує мене Космонавт.— Це якраз те, за чим я давно полюю! Нічого не минайте, важлива тут кожна дрібничка, найменша крихітка фактажу... Адже ми ще так мало про нього знаємо! Для нас він — загадка!

Власне, й мені про свого дивовижного земляка не багато що є розповісти, до того ж не завжди й розрізниш, де маєш справу з фактами, а де з легендами...

— Кочегаром він був на цукроварні у нас,— пригадую від когось почуте,— потім механіком... А до неба він завжди мав потяг. Впорався у паровичній, тобто в котельні, забереться на дах і до пізньої ночі Місяць розглядає в саморобну підзорну трубу... так розповідають...

— Ну, а собою який він був? Що диваком його вважали, це відомо, а ось як людина...

Скажіть, яким його малює народна уява?

— Був то, згідно з переказами, високий чубатий юнак, веселий, товариський... Дарма, що після тифу, а все в роботі, все було щось мудрує, вигадує, і руки мав золоті. Якщо допомога потрібна комусь із товаришів по цукроварні, відгукнеться одразу, не чекаючи потім ніякої віддяки за це. Взагалі, все матеріальне він мав за ніщо, побут власний для нього нічогісінько не важив... Зате в чому-небудь посприяти іншій людині, хай і мало знайомій, чимось зарадити їй, о, тут механік наш давав волю своїй винахідливості!.. Квартирні хазяйки, в котрих він мешкав, і діти їхні досі не нахваляться своїм квартирантом; стільці, лави, каструлі, швейні машини — все було поремонтує, полагодить власними руками. Першу-ліпшу річ, яку тільки око заглядить, одразу бере на випроб, приміряється сьак і так, шукає, як би штуковину цю вдосконалити, в чім би поліпшити, щоб людині з нею легше було, зручніше. Досі згадують, які він добрі жорна людям робив, бо ж часи були трудні. У паровичній дотепно влаштував пристрій для полегшення праці кочегарів, запропонував пневматичний спосіб прочищення димогарних труб... Одне слово, то людина, видно, була з рідкісних, одержимих натур,— самий дух невситенності грав у ньому, дух постійних, вічних шукань...

— Пригадайте, будь ласка, що-небудь іще,— просить мене Космонавт.— Нам, ясна річ, відомі його публікації, але ж то праці іншого, пізнішого періоду...

— Ідеями Мореплавства він захопився ще бувши гімназистом, не розлучався з ними, відколи прочитав фантастичний роман про спорудження грандіозного тунелю під Атлантикою, під оцим-ось океаном, що десь там бурунить під нами внизу. Надпотужний тунель, що з'єднав би два континенти, йому зовсім не здавався чимось недосяжним. Однак де ж було взяти колосальну кількість енергії для будівництва такого розмаху? Саме тоді йому сяйнула думка спроектувати шахту, спрямовану до центру Землі, щоб здобути звідтіль потрібну для трансконтинентального будівництва енергію надр, а далі він планував ту ж таки теплоту земного ядра використати для реалізації ще сміливішого задуму — для польотів до сусідніх планет Сонячної системи...

— Спокій би дали хоч іншим планетам,— чуємо зненацька десь із-за спин голос стюардеси, яка, наближаючись від задніх рядів, встигла, певне, щось почути з нашої розмови.— На Землі стільки проблем, а декому інші планети спати не дають.

Останні слова вона кинула нам уже без усякої делікатності, мовила їх, віддаляючись, майже гнівно, аж ми з сусідові презирнулись в непорозумілості: чого раптом ця симпатична особа розсердилась? Може, що всі сплять, а ми розмовляємо? Посміхнувшись, Космонавт зауважив, що гнів цю дівчину красить.

"А, зрештою, хіба ж і не має вона права на таке, хай і не досить тактовне, зауваження? — подумалось мені.— Справді, пекучих проблем на планеті безліч, проблем сьогоднішніх і завтрашніх, а ми тим часом... Тягнемось до зірок, а дорогу до себе, до власної душі декотрі зовсім забули!.. Скільки з'явилося таких, що навіть не цікавляться, хто вони, звідки,— ніби на гідропоніці вирости..."

— Неймовірно, що в ХХ віці, в часи цивілізовані, і так може загубитися людський слід,— знову заговорив Космонавт.— Наш сучасник, він міг би ще й зараз жити, а ми,

по суті, зовсім мало про нього знаємо. Нам траси відкривав, а життя його самого для нас і досі не вийшло з тіні... Невідомість, непізнаність, загадка.

— Звершувалось у таємничостях і від нас пішло мовби ще в більшій таємничості...

— А як гадаєте, чи любив він кого? Невже він не знав кохання?

Лише відлуння чуток про це долинали до мене. Нібито була та, що, кохаючи, терпляче ждала його роками, а він усе десь бурлакував, шукав себе й свою мрію, будував елеватори, проектував за завданням наркома потужну вітроенергетичну станцію, якусь гігантську крилату споруду, що мала стояти на вершині Ай-Петрі... А від утіх земних втівав, друзі навіть жартували: "Та ж він наречений зорі..."

Цей жарт, невідомо ким мовлений колись, подобається Космонавтові, проте, йому хотілось би почути щось імовірніше, щось ближче до фактів: все-таки, чи звідав той "наречений зорі" звичайне, земне, чисто людське кохання?

— Мабуть, щось було, оскільки є свідчення, що він співати любив, а по цьому найчастіше й пізнають закоханих... Тиф, кажуть, тяжкий переніс під час тодішніх епідемій, одначе, тільки підвівся, став на ноги, худючий та довготелесий, одразу заходився дрова рубати квартирній хазяйці, а там ще якесь діло собі знайшов, з паяльником клопочеться та голосно наспівує один із модних в ті часи романсів. Видно, що вмів радуватись" життю, наповнено жив, хоча і вкрай невибагливо: ціле літо в одержі зашмарованій, брезентовій, у гетрах з товкучки, а взимку у величезнім кожусі, що друзі називали його "ротондою",— це коли він уже на Алтаї елеватори будував...

— Довелось мені бачити один із тих елеваторів,— ожвавлюється Космонавт.— Стоїть з дерева рублений, оригінальної конструкції... "Мастодонтом" прозвали споруду місцеві вчительки за її химерну видовжену форму. І збудований елеватор дуже дотепно, без єдиного цвяха, бо тоді в республіки ще й цвяхів у досталь не було.

Загадки, загадки... Так безоглядно віддаючись земному, на кожному кроці щось винаходячи, будуючи, вдосконалюючи, ні на мить не забував він про своє найзаповітніше, зоряне, про те, що з креслень та формул ночами добуते, лягало потім у школярський зошит як алгеброю перевірена гармонія, як вінець багаторічних людських устремлінь.

— Ні визнань, ні нагород здобути не встиг, а тим часом без його зусиль як би далеко відсунулись всі наші польоти,— з відчутним жалем розмірковує Космонавт.— Навіть важко зрозуміти: чому таку унікальну людину не втримали в 41-му від наміру йти в народне ополчення?

— Не забувайте,— нагадую йому,— який то був час, ворог стояв під Москвою... Хоча ви тоді, мабуть, ще в колісці звершували свої орбіти?

— Війна диктувала свої закони — це зрозуміло,— не сприйнявши жарт, далі розмірковує він.— Однак службові особи, котрі його відправляли, мусили б розібратися, хто є хто?

Докір його ніби адресується й мені.

— Зважте на тодішню ситуацію,— кажу йому.— Тисячі й тисячі добровольців ішли в ополчення, залишали матерів, дружин, дітей, тож хіба міг він, людина совісті, такого

обов'язку, шукати для себе якихось пільг чи переваг? Ви ж відчуваєте, що то за натура була...

Ми сидимо з сусідом, уже близько схилившись один до одного, ні про який сон не може бути й мови, обоє ми збуджені тим, до чого доторкнулись своєю уявою, обоє заповнені зараз життям отієї зоряної душі, що ніби присутня тут, між нами, що теж ніби поруч над океаном летить. Присутність того третього життя зближує нас, і водночас воно не піддається, щоб ми до кінця розгадали його. Ніби в якійсь заманливій грі, наблизившись, воно знов оддаляється від нас, зникає, окутане поволокою таємничості.

Людська уява втоми не знає, і ось настає якийсь момент, коли реальність салону враз видозмінюється, нема вже сплячих, закутаних в пледи людей, нема рівного гудіння двигунів суперлайнера, що несуть нас крізь темряву над океаном, натомість постає переді мною фронтовий зв'язківець, схожий на мого друга-піхотинця Шамрая... Все дивним чином переплелось. І ополченець, чие життя ми щойно розгадували, і змучений піхотинець, батько залишених вдома дітей, обидва вони для мене зараз унікальні, обидва зливаються переді мною в один-єдиний образ худючої фронтової людини в обмотках, що крокує кудись під осіннім дощем у геть змоклій, зім'ятій пілотці, в шинелі без хлястика, з катушкою телефонного дроту на спині... Це йде він, піхотинський зв'язківець 41-го року. Йде під холодним нескінченним дощем у ніч бездоріжну, де грязюка хлюпає по коліна, твань поналипала на обмотках пудами. Багнуці нема краю. Просто якась планета багнуки. А трапиться болото — перебреди, а зійдуться перед тобою чагарі — продерись крізь їхнє колюччя та все далі йди, та все чимдуж, швидше і швидше, бо це ваш форсований нічний марш, бо десь там ждуть від вас підмоги — підмоги і порятунку. А коли вже зовсім знеможеш, наскрізь змокрілі від дощу і від власного поту, дістаєте ви дозвіл на привал, то одразу падаєте, де хто зупинивсь, просто в грязюку, адже марно було б інше вибирати місце, всюди довкола тебе тут тільки багнище, твань. Падаємо, як підкошені, і від виснаги нелюдської засинаємо одразу, де хто впав, засинаємо ще швидше, ніж цей космонавт, що вміє зусиллям волі програмувати свій сон...

Отже, ми там, серед шляху нічного, у нас привал, нас чекають чарівні світи сновидінь. Хтось кладе собі під голову напівпорожню торбу солдатську, хтось, замість подушки, підмостив катушку з телефонним дротом, а ті прихилияться на плече один одному, і вже їм очі склепились... Отак, пригортаючи зброю до себе, щоб не мокла, в позах скарлючених, неприродних, ми перебуваємо на вершинах блаженства, приймаємо як найдорожчий дар долі ці відпущені нам хвилини привалу. І перш ніж до нас крикнуть "вставай!", перш ніж розбагнючений шлях тепліє від наших тіл, ми встигаємо — за якісь лічені хвилини — вийти з жахіття реальності, і, занурившись з головою в сон, встигаємо побачити навіть сни, — мабуть, то були найсолодші у світі сни наших кохань, наших родин, наших недосяжних домівок...

Високий цибатий зв'язківець, що на ньому шинеля висить, мов на кілку, що коток телефонного дроту робить його горбатим, він сягисто й важко ступає переді мною на

своїх тонких донкіхотських ногах в облиплених до самих колін багнюкою обмотках. Тілом перепочилий після привалу, він мовби зміцнів й духом, і тепер повеселіло звертається до своїх зв'язківців, обіцяючи їм винайти значно легший, можливо, навіть найнадійніший спосіб зв'язку між людьми. А коли хтось кине на ходу жартома — ну, це, хлопці, серед нас об'явився "геній в обмотках", то він на такий жарт не образиться ніскільки. І, між іншим, те "геній в обмотках" так уже до нього й прилипне.

А як вітер хмари розжене, і зорі холодні проблиснуть, він час від часу, задерши свою цапину бороду, сягне незрозумілим для нас поглядом угору, до зірок, і хто знає, може, тієї миті в саму моторошність і неосяжність Всесвіту пробувала прозирнути мудрість земного філо-софа-звіздаря... Занехаяніший за всіх, а до зірок він мовби найближчий.

Витривалість його дивовижна, живе в ньому справжня двожильність, іде під намоклим своїм тягарем, а скарги від нього не почуєш, лише коли чужі ракети стануть зловісно зринати над темрявою лісу, нічний безіменний товариш мій мовить до мене стиха:

— Вже близько.

Ліс після згаслих ракет стане ще чорнішим.

Перед світом ми входимо в цей ліс, вступаємо, як у готичний собор, бо така тут висока стрункість ще не торкнутих війною щоглових сосен.

Ніч відходить, хмари по небу розігнало вітром, угорі, між верховіттям сосен проблискує зірка, одна й друга, вони ясні, алмазно-чисті після дощу і розмірів аж ніби більших звичайного. Довготелесий зв'язківець, прилігши серед товаришів на галявині, дивиться вгору на ті зірки, на їхнє передсвітанкове недосяжне мигтіння, і ми бачимо на його зарослому обличчі, на спечених устах щось схоже на усміх.

Потім буде наказ,— як завжди, раптовий,— мерщій прокладати лінію зв'язку, і цибатий наш зв'язківець першим потрюхикає понад узліссям, мов жива мішень, рухаючись відкрито у своїй куцій перекособоченій шинелі. Незважаючи на зовнішню нібито незграбність та неповороткість, він кабель швидко, вміло прокладе, виявивши при цьому несподівану спритність. Та тільки повернеться до своїх, як знову пролунає нещадне: "Порив! Давай зв'язок!" Кому ж тепер бігти, щоб з'єднати десь щойно перебитий осколком кабель, відновити лінію, нитку життя? І знову цей, що в дорозі з симпатією названий був товаришами генієм в обмотках, піднявся сам, добровільно. Глянувши вгору, він безлячю, ніби під захистом зірки, пустився підбігцем по узлісся, подався шукати десь там ушкоджене місце. Всі дивились, як він побіг і побіг, трясучи борідкою, майже не пригинаючись. Та ось зупинився,— певне, знайшов, що шукав...

А коли, скошений кулеметом, він упав з кабелем у грязюку, не одна зірка здригнулась у світанковому небі над верховіттям тих щоглових сосен!

Здавалось би, все. Але й після цього він якийсь час ще мовби присутній у нашому лайнері, десь сидить отам в котромусь із передніх крісел, як був — у шинелі, в обмотках, ледь прикритих казенним ісландським пледом.

— Геній в обмотках, це правда,— задумливо каже Космонавт.— В ньому вся епоха...

Весь дух її, поривання і безмежність втрат...

Тихо в салоні. Світло пригашене. Невідомі нам сні людські, прикрившись пледами, линути і линути у рівному нічному польоті.

Іноді, нахилившись до ілюмінатора, ми вдивляємося обидва за борт: що там? В усі сторони ніч, надра тьми, мерехтлива безодня.

А мої думки все про нього: з чим цей дивний мій земляк сподівався зустрітись на інших планетах, чого там шукав? Може, якихось радостей незнаних, неземних, якихось найповніших щасть, що їх він був позбавлений тут, у своєму короткому й загадковому житті?

1983